

Cím:

KODÁLY, 2007

Egész életet jelöltünk ki magunknak arra, hogy születésének 125., halálának 40. évfordulóján Kodály Zoltánra emlékezzünk. Megnézzük, hogyan bántunk az örökséggel, amit ránk hagyott.*

Zenével európai magyarokat nevelt. Előbb azonban önmagát formálta, jórészt önneveléssel, európai magyarrá.

Mozarti tehetséggel indult. Az első Beethoven-szonátákat középiskolás korában, hallás útján tanulta meg úgy, hogy azokat nővére gyakorolta, ő pedig a szomszéd szobában görögöt preparált. Fél év zongoratanulás után végigjátszotta Bach *Wohltemperiertes*ének 48 prelúdiumát és fúgáját. 10 éves kora után, néhány év alatt jutott hegedülésben odáig, hogy Mendelssohn *Hegedűversenyét* játszotta. Csellón és brácsán magánúton tanult meg játszani csupán azért, hogy vonósnégyesben, ha szükséges, ezek szólamát is játszassa. Iskolai feladatai mintaszerű teljesítése mellett zongorára, vegyeskarra, orgonára írt darabokat. 15 éves korában iskolája, a nagyszombati érseki gimnázium zenekara számára nyitányt komponált, amiről elhangzása után a helyi sajtó elismerően számolt be.

Gyerekkora „legszebb éveit” Galántán töltötte, ahol édesapja állomásfőnök volt. Később öregségében is szívesen emlékezik élete első zenei élményére, *Mozart F-dúr hegedű-zongora szonátájára*, amit 3 vagy 4 éves korában a zongora lábánál heverészve szüleitől hallott, akik lelkes amatőr zeneszerek voltak: édesapja hegedült, édesanyja zongorán ját-

* 2007. május 7-én, a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén felolvasott előadás

ny.

k: Sárosi Bálint

szott. Alkalomadtán gyermeki áhítattal hallgatta a helybeli cigányzenészek játékát is, és dalolta tágabb környezete divatos magyarnótáit. Népdalt, gyermekkorra első tíz évében falusi lányoktól hallott, kiknek emlékét idős korában is meghatott szavakkal idézi: „*Rozi, Ágnes!... apámék tovatűnt drága cselédei, első igazi felejthetetlen zene-tanáraim... titóletek tanulhattam meg magyarul dalolni...*”

18 évesen egyszerre kért és kapott felvételt az Eötvös Collegiumba és az egyetem bölcsészkarán magyar–német szakra, valamint a Zeneakadémián zeneszerzés szakra. Zeneszerzéstanára, a német Hans Koessler mindjárt a második akadémiai osztályba vette volna fel; ő kérte, hogy az első éven kezdhesse, mert módszeresen akart végighaladni azokon a zenei ismereteken, melyeket korábban autodidaktaként már elsajátított.

Mintegy a felsőfokú tanulmányok lezárásául, 1906 decemberétől néhány hónapot Berlinben, majd Párizsban töltött. Korszerű megismernivalót keresett és talált Nyugaton. Érezhette például a megújuló francia zene friss fuvallatát. Bartókra és az itthoni újító tervekre is gondolva, Debussykottákat hozott Párizsból.

Ő 1905-ben, Bartók 1906-ban kezdte meg a magyarnépdal-gyűjtést. Távolléte idején jelent meg a frissen gyűjtött és Bartókkal közösen zongorakísérettel kiadott 20 magyar népdal. Ez, a *Magyar népdalok* című füzet volt a kettejük által kezdeményezett népdalos zenei megújulás első hírnöke; de a közönség úgyszólván észre sem vette. Berlinből küldött levélben így nyugtatja Kodály az érdektelenség miatt csalódott barátját: „Végre is nem lehet a számarba fácánpecsenyét tömni, ha megeszi is, megárt neki. Mindazonáltal azt hiszem, csak idő kérdése, hogy jobban elterjedjen, ha majd kissé több szittyta tesz le arról a nagyúri tempóról, hogy csak a cigánnyal muzsikáltat, és maga is kezébe vesz egy-egy kótát... A rettenetes csak az, hogy Magyarországon nincs »tárgyi érdeklődés«, minden személyes ügy”. (Eösze 1977. 38.)

Életében még sokszor találkozik a „tárgyi érdeklődés” hiányával, és „személyes ügy”-ekkel, melyeknek leginkább hozzá nem értés vagy pozícióféltés a háttere. Újból és újból neki kell mennie a hazai maradiság és műveletlenség áttörhetetlennek látszó falának, míg legalább zenei fejlődésünk dolgában rést tud rajta nyitni. Az ő műveltségével, zeneszerzői tehetségével civilizáltabb népek között is sokra vihetett volna – ezt ő maga jól tudta, és mondta is. De éppen, mert hazájáról is mérhetetlenül sokat tudott, bőven talált szeretni- és tennivalót, ami itt tartotta, nagy tervek megvalósítására készítette. 1964-ben Mészöly Gedeon Ulysses-fordítását ismertette, így adta sűrített, szép összefoglalását a terveknek: „Kultúránk hasonló egy remekbe tervezett, de félbenmaradt szőnyeghez. A történelem viharai bele-beletéptek, szálai elszakadva lengenek a szélben. Aki megsejti a terv nagyszerűségét, nem állhatja meg, hogy ne próbálja folytatni, ahol abban maradt.” (Vt. II. 314)

Viszonylag hosszú életében két világháború megpróbáltatásain és három rendszer rendezetlen eszméinek bukhatóin haladt át, de magatartásán, cselekedetein soha nem volt revideálnivalója. Szilárd hittel és optimizmussal, kitérő nélkül ment végig a maga kijelölt úton. Országvezetők is tanulhatnak tőle, hogyan kell elkészíteni és megvalósítani nagy tervet évtizedek alatt abban a természetes sorrendben, ahogy a tennivalók diktálják. Zeneszerzőként írhatott volna a késő romantika jól kitaposott stílusában „magyarosan” kizsinórozott zenét; lehetett volna korának feltűnést keltő, tűzön-vízen át újításokra törekvő, eredetiséghajhászó zeneszerző fenegyereke. De helyette soha senki se tudta volna zenekultúránkban azt a gödröt betölteni, melyet ő a *Psalmus Hungaricusszal*, a *Háry Jánossal*, a *Galántai táncokkal*, a *Mátrai képekkel* és sok egyéb művével betöltött.

Kodály nem egyszerűen zeneműveket alkotott, hanem tartóoszlopokat és falakat épített a magyar kultúrában. Ma talán eléggé fel sem tudjuk fogni, zenei alkotásainak

mennyire fontos ösztönzője és kiegészítője volt a paraszti hagyományban megőrzött népdal értékeinek feltárása, valamint az óvodai és iskolai énektanítás új alapokra helyezése. 1941-ben erről így nyilatkozott: „Eleinte én is úgy éltem a magas zene régióiban, mint minden más zenész: azzal a gondolattal, ami ezen kívül vagy alul van, ahhoz semmi közöm. A népdalgyűjtés feltárta előttem az óriási szakadékokat az ideplántált nyugat-európai és sajátos magyar zeneélet között. Ennek áthidalását keresve jutottam el, mintegy 15 éve az iskolai zenéhez.” (Vt. II. 494.)

Az ő kezdeménye és munkássága révén forrt össze a népdal az iskolai énektanítással. 1966-ban amerikai magyarok, ottani látogatása alkalmával megkérdezték tőle, mi a magyar zenei nevelési módszer, ami iránt a külföld is érdeklődik. „Nagyon egyszerű – felelte. – Három szóval ki lehet fejezni: ének, népdal és mozgó *do*.” (Vt. III. 187.) A »mozgó *do*«, mint sokan tudják, a relatív szolmizációt jelenti: azt a módszert, mely a kottából éneklést megkönnyíti mindaddig, míg a kottaolvasó arra a szintre nem jut, ahol már nincs akadálya a kereszttek és a b-k olvasásának. E módszer leleményes alkalmazásával általános iskolás gyerekek is viszonylag könnyen meg lehet tanítani egyszerű dallam kottából való éneklését, hallás utáni lejegyzését. Nem Kodály találmánya a relatív szolmizáció. Alapformáját több mint száz évvel előtte angolok már alkalmazták, csak éppen nálunk senki sem vett róla tudomást. Kodály egyebekben is gyakran figyelmeztetett: vegyük észre, ismerjük meg, amit mások már feltaláltak, ne akarjuk azt hosszú vajúdással újból feltalálni. Beépítette tehát a népdallal együtt az angol *tonic sol-fa*-eljárást a maga elképzelésébe, s mint ismeretes, ez a koncepció, részletes módszerré bővítve, világhírűvé tette a magyar zenei nevelést. Felfelé ívelése idején legjobb énektanáraink nem győztek eleget tenni a külföldi meghívásoknak. Itthonra alig maradt belőlük, de jóból is igen kevés volt ahhoz, hogy nagy általánosságban meggyökeresedjék a ko-

dályi zenepedagógia. Ahogy Kodály jelenléte megszűnt, az iskolai énektanítás oda jutott, ahol most van. A legtöbb iskolában az énekóra kevés, ami van, az sem kap elég figyelmet: zenetanításunknak mind kevesebb a presztízse.

Kodálynak az igazi gondot sohasem a tennivalók okozták, hanem a változtatást ellenző kényelem, az újítást gyanakvással fogadó közepszer. Nemcsak a nevét hordozó kezdeményekkel, hanem övele szemben is gyakran megnyilvánult a tehetségtől féltő dilettantizmus fékező rosszindulata. 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején vállalt zeneakadémiai aligazgatóságát és javító intézkedéseit ürügyül felhasználva, alaptalan vádakkal fegyelmi elé állították, állásából majdnem egy évre felfüggesztették. „Nagy baja van a fejével, aki egy fejfel kimagaslik embertársai közül” – olvasható az ironikus megjegyzés hátrahagyott jegyzetei között. Panaszkodásra, mint általában is haszontalan beszédre, nem pazarolta a szót. De meghurcoltatásának keserű élménye minden bizonnyal benne van a 16. századi költő-prédikátor, kecskeméti Vég Mihály által megverseltekkel együtt a *Psalmus Hungaricus* 1923-ban komponált, megrázó erejű zenéjében.

Élete első felében zeneszerzésért is, a népzene kutató-sért is, zeneakadémiai nevelő tevékenységéért is érték durva és ízléstelen támadások. Ezért ismerteti tőle szokatlan szenvedéllyel a kicsinyes gáncsoskodással betegségbe, halálba hajszolt 17. századi híres erdélyi nyomdász, Misztótfalusi Kis Miklós újra kiadott öngazoló írását, a *Mentséget*. Ismertetőjében, a jelenhez intézve a szót, így fakad ki: „A hibások azok, akik elállják a legjobbak útját a nemzethez. Míg ezek el nem fogynak, még nem egy Tótfalusinak kell itt szenvednie. A »Mentség« egyes részleteit iskolai olvasókönyvekbe kellene felvenni. Hadd tanulja ebből is a jövő nemzedék, mily országromboló destrukció a tehetség üldözése, elnyomása... Mikor kerül sor a legértékesebb nyersanyag és energiaforrás: a szellemi képesség megbecsülésére, gazdaságos, ésszerű felhasználására?” (Vt. II. 312.)

A magyarságról világosan megfogalmazta, amit józan ésszel mindenkinek tudnia illik: „...amint műveltnek nem lehet születni, úgy magyarnak se! Mindenki annyira művelt és magyar, amennyire meg tudta szerezni. Csak szerzett műveltség van, szerzett magyarság.” (1989. 38.) Hazaszeretetéi ugyanúgy legintimebb dolgai közé sorolta, mint vallásosságát, amiről alig értesült a világ. Mélyen megvetette a lármás, törtető, fennhéjázó magyarkodást. „Mintha a magyarság nem éppen a kiváló magyarok közös rokonvadásainak összessége lenne...”

Lefokozzuk őt, ha tudósként csak népzenekutatónak tekintjük. Hiszen a kultúra minden ága érdekelte, zenében pedig egyebek mellett a zenetörténetet is mindenkinél jobban ismerte. Az ő történelemismeretének és kivételes zenei stílusérzékének köszönhető, hogy kezdeményére és irányításával, az írásos dokumentumok töredékessége ellenére is sikerült zenetörténetünknek számos homályos pontját az élő népzeneből megvilágítani. Zeneszerzőként is biztos kézzel ragadta meg azokat a népzenei elemeket, melyek segítségével történeti tárgyú kompozíciói hitelesen elevenítik meg a múltat.

Féltő figyelme zenei hagyományunk minden értékére, így a népies dalra – közérthető szóval: magyar nótára – is kiterjedt. Ezt, a 19. század polgári népdalát ő is kevesebbre értékelte, mint a népdalok legjavát. Ezért évtizedeken át szó nélkül hagyta neofita buzgalmú népdalimádók nótairtó tevékenységét. De idős korában úgy érezte, közérthetően ki kell mondania, hogy a népies dalnak nemcsak selejtje, hanem java is van. 1955-ben, *Szentirmaytól Bartókig* című előadásában itt, az Akadémia épületében mondta ki a magyar nótáról, egyebek közt ezeket a szavakat: „élő zene volt, a magyar élet szerves része... egyetlen zenéje volt a magyarság zömének”. Hátrahagyott könyvtárában egy évszázad minden magyarnóta-kiadványa mellett a hangszeres tömegzenéből, a csárdásból is mintegy másfél ezer kottanyomtat-

vány található. A bennük látható ceruzás megjegyzések tanúsága szerint Kodály mindet figyelmesen átnézte, ismerte. Hogy van bennük érték, azt Brahms *Magyar táncai* is bizonyítják. Eredeti magyar csárdásszerzemények egyik-másikán alig kellett valamit változtatnia a nagy német szerzőnek ahhoz, hogy velük nemzetközi sikert érjen el.

Ma, amikor rádióból, televízióból is ömlik a hibás magyar beszéd, tanulságos emlékeznünk Kodály nyelvvédő, nyelvművelő megnyilatkozásaira. Különösen figyelt a nyelv hangzására. „Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje. A magyarét egyre többen fújják hamisan” – írja 1938-ban elmondott rádió-előadása szövegében. (Vt. II. 300) Mit szólna ma, ha hallaná a sok *ööö*-zést, elmosódó, hibás kiejtést, áruházz helyett *áruházat*, követhetetlen hadarást – olyanoktól is, akiknek beszédét a felvértezetlen közönség műveltnek hiszi és szívesen utánozza. 1955-ben, nyelvünk akkori két „legocsmányabb dudváját”, a germanizmus üledékét, a *kultúr* szót és a tunya gondolkodás töltelékszavát, a *szóvalt* ugyancsak rádióelőadásban állította pellengérré. (Vt. II. 329) Vajon győzné-e szavá tenni a mai „dudvákat”?

Ugyanígy nem állhatta a fölösleges teoretizálást, a körmönfont okoskodást. Tanítványainak azt ajánlotta: ne kiagyalt olvasmányokból a művekről, hanem inkább a művekből tájékozódjanak. Ehhez viszont megkövetelte a fölényes zenei írás-olvasást: hogy a zeneértő lássa, amit hall és hangszer nélkül is hallja, amit a kottán lát. Szükszavúságát zeneakadémiai óráin is megőrizte: egy-egy keresetlen, de jól megtalált szóval életre szóló eligazitást adott. A zeneakadémisták közös népzeneóráját még 1950 táján is magának tartotta. Egy ilyen órán az elemzésre felszólított hallgató négysorosnak vélte az elemzett, szokatlan formájú, háromsoros népdalt. Kodály indokolást kért, de az indokolás késett. Spontán beszólások következtek a hallgatóktól: *háromsoros... négysoros... háromsoros*. Valaki álljon fel és indokolja

meg akár az egyiket, akár a másikat – szólalt meg Kodály. Közülünk a bátrabbak egyike felállt, és az elemzett dalra nyitott könyvvel a hallgatók felé fordulva, marxista szemináriumokon kipróbált elméncséggel javasolta a megoldást: ez a dal *minőségileg* négy soros. No lám, így kell a gordiuszi csomót mesterien elvágni – hunyorítottunk mi többiek elismerően egymásra. Kodály rezzenéstelen arccal várt egy kicsit, aztán szúrósan megjegyezte: És, mondja, *nyakakitekertileg* hány soros?

Sok anekdota volt róla forgalomban. Ezek java részét nem ráruházták, ő volt forrásuk is. Életén át éles ésszel és csalhatatlan ítélettel találta meg a helyzetnek megfelelő mondatot, megoldást – köztük anekdotába kíváncszót is. Hogy ne kelljen feladnia nevelő és kultúrateremtő elveit, a dühöngő szocializmus idején is vállalt annyi közéleti szereplést, amennyit a tisztesség csorbulása nélkül vállalni lehetett, de nem tudták olyan vállalkozásba belerántani, amiért később szemrehányás érhetne volna. Ha úgy látta, hogy használ vele, súlyos kockázat árán is megmondta az igazat: veszélybe került ügyekért hadakozott, embereket mentett. Mikor Rákosiék új himnuszt kértek tőle, röviden és határozottan mondott nemet. Közölte, hogy neki a régi himnusz jó.

Harcostársa, Bartók elmenekült az országból. Helyesen tette, mert itthon talán hátralevő néhány évét sem bírta volna ki... és most szegényebbek volnánk a *Concertó*val. Kodály maradt, mert volt hozzá ereje és főleg programja, ami itthon tartotta. A háború utáni újjáépítést a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként – ahogy elnöki megnyitójában mondta: *előmunkásaként* – kezdte. Az Akadémiának is megbecsült tagja volt; méltó arra, hogy emlékét tisztelettel idézzük, ébren tartsuk.

K SÁROSI BÁLINT